

TOMASZ SZELĄG¹

Znalezienie skarbu. Prawo rzymskie a współczesne regulacje w prawie polskim

Prawo rzymskie jest niezmiennie fundamentem współczesnej kultury prawnej, do dziś stanowi bowiem podstawę dla wielu współczesnych instytucji czy zasad prawnych, a niektóre normy prawne są wręcz wprost przeniesione z regulacji antycznych. Niniejszy szkic ma na celu przybliżenie rzymskiej konstrukcji prawnej *inventio thesauri* (znalezienia skarbu), jako jednego ze znanych prawu rzymskiemu przypadków nabycia własności oraz sposobu i zakresu odwzorowania tej instytucji we współczesnym prawie cywilnym. Jest to ciekawy problem badawczy, albowiem kwestie dotyczące skarbu w prawie rzymskim można uznać za interesujące zagadnienie historyczno-prawne, mające jednocześnie duże znaczenie dla współczesnych systemów prawnych, w tym również dla prawa polskiego.

1. Znalezienie skarbu w prawie rzymskim

Problematyczność kwestii ujęcia prawnego pojęcia „skarbu” (łac. *thesaurus*, *thensaurus*) polega przede wszystkim na braku wyraźnej definicji. Samo słowo „skarbu” nie występuje w źródłach prawa rzymskiego jako termin wyłącznie prawny – pojawia się tam bowiem później niż w dziełach innego typu, mamy w związku z tym do czynienia także z problemem terminologicznym².

1 Dr Tomasz Szelać – Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, ORCID: 0000-0002-4699-1773.

2 Tak też I. Siklósi, *Treasure Trove in Roman Law, in Legal History, and in Modern Legal Systems. A Brief Summary*, „Journal on European History of Law” 2015, vol. 6, no. 2, s. 97–98, oraz *Treasure Trove in Roman Law and in its Subsequent Fate*, „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae – Sectio Iuridica” 2019, s. 137–138.

Wydaje się, że początkowo prawo rzymskie nie odróżniało nabycia własności skarbu i nabycia własności gruntu na którym ów skarb został ukryty, uznając, że zasiedzenie gruntu oznacza również automatyczne zasiedzenie skarbu nawet mimo braku wiedzy co do jego istnienia³, stąd też najprawdopodobniej brak bardziej wnikliwej analizy terminologii.

Natomiast klasyczne prawo rzymskie klasyfikowało „skarb” jako ruchomą rzecz wartościową, która tak długo pozostawała w ukryciu, iż nie sposób było ustalić jej właściciela⁴.

Paulus pisał:

1. Thensaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat: sic enim fit eius qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa vel metus vel custodiae condiderit sub terra, non est Thensaurus: cuius etiam furtum fit (libro 31 ad edictum)⁵.

Paulus w księdze trzydziestej pierwszej *Komentarza do edyktu*:

1. Skarbem są jakieś dawno ukryte pieniądze, o których ztracono pamięć, tak, iż nie mają już właściciela. W taki bowiem sposób to, co nie należy do nikogo innego, staje się własnością tego, kto to znajdzie. W innym razie, jeśli ktoś ukryje coś pod ziemią z chęci zysku, ze strachu lub w celu zabezpieczenia, to nie jest [to] skarb. Dokonuje się zatem kradzieży tego⁶.

Przytaczając powyższą definicję, należy zastanowić się nad jej kilkoma elementami. *Depositio pecuniae* wskazywać by mogło literalnie na ukrycie jedynie pieniędzy, jednakże zarówno sam Paulus, jak i Hermogenianus wyjaśniają pojęcie *pecuniae* jako wszystko, co znajduje się w naszym majątku⁷ oraz wszystkie rzeczy – zarówno ruchome, nieruchome, jak i prawa (rzeczy niematerialne)⁸. Istotne jest również stwierdzenie *cuius non exstat memoria*, a więc rzeczy, „o których ztracono pamięć”, w takim rozumieniu, że prawa własności nie da się ustalić ze względu na brak informacji o właścicielu. Paulus enumeratywnie wskazuje także sytuacje wykluczające uznanie ukrytych

3 Takie twierdzenia Maniliusa i Brutusa przywołuje Paulus: „ceterum quod Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thensaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum (...)”, D. 41, 2, 3, 3.

4 W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1995, s. 210.

5 D. 41.1, 31. Zob. także D. 41.1, 63 oraz D. 49.14, 3.

6 *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład*, Kraków 2016, red. T. Palmirski, t. VI.2, s. 27.

7 D. 50, 16, 5: „«rei» appellatio latior est quam «pecuniae», quia etiam ea, quae extra computationem patrimonii nostri sunt, continet, cum pecuniae significatio ad ea referatur, quae in patrimonio sunt”.

8 D. 50, 16, 222: „«pecuniae» nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli quam mobiles et tam corpora quam iura continentur”.

przedmiotów za skarb – „jeśli ktoś ukryje coś pod ziemią z chęci zysku, ze strachu lub w celu zabezpieczenia, to nie jest [to] skarb”⁹.

Mając za sobą analizę terminologiczną samego pojęcia, musimy zwrócić uwagę, iż w swoim rozwoju historycznym regulacje rzymskie dotyczące skutków znalezienia skarbu zmieniały się przynajmniej kilkukrotnie. Jak stwierdziliśmy wcześniej, prawo rzymskie przedklasyczne nie odróżniało nabycia własności skarbu i nabycia własności gruntu na którym skarb ten został ukryty. E.C. Clark, doszukując się odniesień do *inventio thesauri* w okresie republiki i wczesnego Cesarstwa, odwołuje się do fragmentów Tacyta opisującego czasy Nerona i sprawę Czeliusza Bassusa, który nakłonił cesarza do bezskutecznych, acz kosztownych poszukiwań¹⁰, ale bezpośrednie powiązanie jej z przepisami dotyczącymi „skarbu” wydaje się mocno wątpliwe¹¹. W. Osuchowski w swoim fundamentalnym dziele stwierdził: „Znalezienie skarbu – *inventio thesauri* – powodowało nabycie własności. Wedle dawnego prawa skarb przypadał na własność właścicielowi gruntu, na którym go znaleziono. Wedle natomiast prawa klasycznego (od Hadriana w II w. n. e.) postanowiono, że skarb znaleziony stawał się w połowie własnością znalazcy, w połowie zaś właściciela rzeczy, w której był on ukryty. Przepis ten recypowało prawo justyniańskie”¹². Mniej stanowczo od W. Osuchowskiego na temat zmian w regulacji wypowiedział się W. Litewski: „własność na skarbie nabywano przez jego znalezienie. Pierwotnie właścicielem stawał się prawdopodobnie właściciel gruntu. Potem nastąpiły zmiany, niezbyt dobrze nam znane. Między innymi własność nabywał prawdopodobnie znalazca, a w innym okresie państwo. Od Hadriana skarb stawał się po połowie własnością znalazcy i właściciela gruntu”¹³. Informacje na temat ustawy Hadriana znajdziemy nie tylko w dziełach prawniczych – pochwałę regulacji wygłasza autor życiorysu cesarza zawartego w *Historia Augusta*¹⁴.

Również Marek Aureliusz i Lucjusz Werus podnosili w swoim ustawodawstwie kwestie skarbu, uszczegóławiając zasady ustalone przez Hadriana, o czym pisze Kallistrat:

10. Si in locis fiscalibus vel publicis religiosive aut in monumentis thesauri reperti fuerint, divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur. Item si in Caesaris possessione repertus fuerit, dimidiam aequae partem fisco vindicari.

9 D. 41.1, 31: „alioquin si quis aliquid vel lucri causa vel metus vel custodiae condiderit sub terra, non est thesaurus”.

10 Tacitus, *Annales*, XVI, 1–3; Tacyt, *Dzieła*, przeł. S. Hamer, Warszawa 1957.

11 E.C. Clark, *Notes on the Roman and Early English Law of Treasure Trove*, „Archaeological Journal” 1886, vol. 43, iss. 1, s. 350.

12 W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1966, s. 337.

13 W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne...*, s. 210.

14 *Vita Hadriani*, 18, 6; *Historycy Cesarstwa Rzymskiego, Żywoty cesarzy od Hadriana do Numeriana*, przeł. H. Szelest, Warszawa 1966.

11. Deferre autem se nemo cogitur, quod thesaurum invenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeat. Qui autem, cum in loco fisci thesaurum invenerit, partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solver (libro tertio de iure fisci).

Callistratus w księdze trzeciej monografii *O prawie przysługującym skarbowi cesarskiemu*:

10. Boscy bracia [cesarze Marek Aureliusz i Lucjusz Werus] postanowili, że jeśli w miejscu należącym do fiskusa czy w miejscu publicznym bądź poświęconym bóstwom związanym z kultem zmarłych albo w grobowcach zostanie znaleziony skarb, połowa z niego ma być przekazana fiskusowi. Podobnie, jeśli [coś] zostanie znalezione na terenie prywatnego majątku cesarza, także połowa będzie dochodzona przez fiskusa.

11. Nikt natomiast nie jest zmuszony donieść, że znalazł skarb, jeśli część z niego nie jest należna fiskusowi. Ten za, kto znalazł skarb w miejscu należącym do fiskusa i zatrzymał część przypadającą mu w udziale, jest zmuszony oddać całość i jeszcze drugie tyle¹⁵.

Warto także na marginesie głównych rozważań zwrócić uwagę na kwestię, która intrygowała w związku z powyższymi ustawami Rzymian, a mianowicie odnalezienie skarbu przez osoby podległe czyjejś władzy, co rozpatrywał bardzo szczegółowo Tryfoninus, wychodząc od podstawowego założenia:

Tryphoninus libro septimo disputationum:

Si is qui in aliena potestate est Thesaurum invenerit, in persona eius cui acquirit hoc erit dicendum, ut, si in alieno agro invenerit, partem ei adquirat, si vero in parentis dominive loco invenerit, illius totus sit [, si autem in alieno, pars].

Tryphoninus w księdze siódmej *Dysput*:

Jeżeli ktoś, kto jest pod cudzą władzą, znajdzie skarb, w odniesieniu do osoby, dla której nabywa, trzeba powiedzieć, że jeśli znajdzie na gruncie należącym do osoby trzeciej, nabywa dla niej część, jeżeli zaś na gruncie należącym do swego ojca bądź właściciela – w całości dla tegoż ojca lub właściciela¹⁶.

Dalsze drobiazgowo rozważania Tryfoninusa dotyczą poszczególnych przypadków odnalezienia skarbu przez takie osoby. Zastanawia się on m.in., co stanie się ze skarbem odnalezionym przez niewolnika będącego współwłasnością kilku osób lub będącego w użytkowaniu osoby trzeciej, a co ze skarbem

15 D. 49.14.3, 10–11.

16 D. 41.1, 63.

znalezionym na gruncie będącym przedmiotem zastawu. Nie jest to jednak bezpośredni przedmiot rozważań poruszanych w niniejszym artykule.

Możemy zauważyć również, iż w żywocie Aleksandra Sewera, opisanym na kartach dzieła pt. *Historia Augusta*, znajduje się krótka i niejasna wzmianka, wskazująca być może na informację o pobieraniu przez fiskus części znalezionej skarbu, gdyby stanowił on znaczną wartość¹⁷. Brak źródeł prawnych dotyczących ewentualnej regulacji utrudnia jednak rozpatrywanie tego fragmentu. W rzymskim prawie postklasycznym, na przestrzeni lat 315–390, znajdujemy trzy ustawy cesarskie odnoszące się do kwestii znalezienia skarbu¹⁸. Ustawa Konstantyna z 315 r. koncentruje się na dobrowolnym wydaniu części znalezionej skarbu fiskusowi¹⁹, z kolei według ustaw z okresu panowania cesarzy Gracjana, Teodozjusza i Walentyniana szczęśliwemu znalazcy skarbu na swoim gruncie przypadała całość, natomiast przypadkowy znalazca skarbu na czyimś gruncie otrzymywał jedną czwartą wartości. Celowe poszukiwanie skarbu na nieswoim terenie było surowo zabronione²⁰. Wynika z tego, że późniejsze przepisy, które zostaną omówione poniżej, wróciły do koncepcji cesarza Hadriana regulującej kwestie podziału odkrytego skarbu. Wnikliwą analizę zmian w przepisach dotyczących skarbu pod kątem terminologicznym i prawnym przeprowadził F. Bossowski²¹, który wykazał, że przepisy wprowadzone przez Hadriana nieco różniły się od wersji, w jakiej zapisano je w *Instytucjach* Justyniana i jaka dotrwała do naszych czasów, przede wszystkim ze względu na konieczność „dopasowania” ich przez kompilatorów do późniejszej ustawy cesarza Leona i Zenona z roku 474²². Pomijając te wszystkie zawiłości rozwoju chronologicznego rzymskiej instytucji znalezienia skarbu, które nie są głównym przedmiotem badania

17 *Vita Alexandri*, 46, 2.

18 CTh 10, 18. *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges Novellae ad Theodosianum pertinentes...*, ed. Th. Mommsen, P.M. Meyer, Berlin 1962.

19 CTh 10, 18, 1, zob. także A.G. Guest, *The Law of Treasure*, Oxford 2018, s. 4.

20 CTh, 10, 18, 2: „Si quicumque thesaurum in sua terra invenerit, ei ex integro, quod inventum est, acquiratur, et nullam calumniam pertimescat. Si vero in loco alieno thesaurum casu invenerit, eum, qui loci dominus est, in quartam inventarum rerum debet admittere (...);” CTh 10, 18, 3: „Eos, qui suadente numine vel ducente fortuna thesauros reppererint, repperitis laetari rebus sine aliquo terrore permittimus”.

21 F. Bossowski, *Znalezienie skarbu wedle prawa rzymskiego*, Kraków 1925.

22 C. 10, 15, 1: „Imperatores Leo, Zeno. Nemo in posterum super requirendo in suo vel alieno loco thesauro vel super invento ab alio vel a se effusis precibus pietatis nostrae benignas aures audeat molestare.

1. Nam in suis quidem locis unicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis aut alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurum (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia) quaerere et invento uti liberam tribuimus facultatem, ne ulterius dei beneficium invidiosa calumnia persequatur, ut superfluum sit hoc precibus postulare, quod iam lege permissum est, et imperatoriae magnanimitatis videatur praevenire liberalitas postulanda.

2. In alienis vero terrulis nemo audeat invitis, immo nec volentibus vel ignorantibus dominis opes abditas suo nomine perscrutari.

niniejszej analizy, skoncentrujemy się na samej treści ustawy Hadriana zapisanej w *Institucjach*:

Thesaurus, quos quis in suo loco invenerit, divus Hadrianus, naturalem aequitatem secutus, ei concessit qui invenerit. idemque statuit, si quis in sacro aut in religioso loco fortuito casu invenerit. at si quis in alieno loco non data ad hoc opera sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit. et convenienter, si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit. cui conveniens est et si quis in publico loco vel fiscali invenerit, dimidium ipsius esse, dimidium fisci vel civitatis²³.

Boski cesarz Hadrian, kierując się naturalną słuszością, postanowił, że skarb który ktoś znalazłby na swoim gruncie, należy do tego kto by go znalazł. To samo postanowił, jeśli ktoś przypadkowo znalazł skarb w miejscu poświęconym bóstwom niebiańskim albo tym poświęconym bóstwom związanym z kultem zmarłych. Jeżeli natomiast ktoś przypadkowo, a nie prowadząc prac w tym celu, znalazłby skarb w cudzym gruncie, to [wspomniany cesarz] przyznał połowę [skarbu] właścicielowi gruntu. I odpowiednio, jeżeli ktoś znalazłby [skarb] w gruncie należącym do cesarza, postanowił, że połowa ma przyspaść znalazcy, połowa cesarzowi. Logiczną tego konsekwencją jest to, że jeśli ktoś znalazłby [skarb] w gruncie publicznym lub należącym do skarbu cesarskiego, to połowa należy do niego, a połowa do skarbu cesarskiego lub gminy miejskiej²⁴.

Ze względu na nieco odmienne brzmienie, warto w tym miejscu przytoczyć również przekład C. Kunderewicza:

Skarb, który ktoś w miejscu do niego należącym znalazł, boski Hadrian trzymając się naturalnej słuszości przyznał temu, kto znalazł. To samo ustanowił, jeśli ktoś znalazł przypadkowo w miejscu świętym lub otoczonym czcią. Jeśli zaś ktoś w miejscu należącym do innego, nie w wyniku dokonania prac w tym celu, lecz przypadkowo znalazł, przyznał połowę właścicielowi gruntu. I odpowiednio, jeśli ktoś w miejscu należącym do cesarza znalazł, ustanowił, że połowa ma należeć do znalazcy, a połowa do cesarza. Czemu odpowiada to, iż jeśli ktoś znalazł

---

3. Quod si nobis super hoc aliquis crediderit supplicandum aut praeter huius legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus invenerit, totum hoc locorum domino cedere compellatur et velut temerator legis saluberrimae puniatur.

4. Quod si forte vel arando vel alias terram alienam colendo vel quocumque casu, non studio perscrutandi, in alienis locis thesaurum invenerit, id quod repertum fuerit dimidia retenta altera data cum locorum domino patiat. Ita enim eveniet, ut unusquisque suis fruatur et non inhiat alienis”, * LEO ET ZENO AA. EPINICO CONSULARI. * <A 474 D.VI ID.OCT.LEONE IUNIORE A.CON.S.>

23 *Institutiones Iustiniani* I, 2, 1, 39.

24 *Institutiones Iustiniani. Instytucje Justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, Kraków 2018, s. 137.

w miejscu publicznym lub należącym do skarbu cesarskiego, połowa należy do niego, a połowa do skarbu cesarskiego lub miasta²⁵.

Rozszerzając interpretację przepisu przedstawioną na wstępie artykułu, należy zauważyć, iż w odniesieniu do zaprezentowanych źródeł znalezienie skarbu było wedle prawa rzymskiego klasycznym pierwotnym sposobem nabycia własności. Spowodowane to było faktem, że poprzednie prawo własności z powodu niemożliwości odszukania dotychczasowego właściciela wygasało, a ponieważ dobiegło końca dotychczasowe prawo własności, wygasły również wszelkie inne, ewentualne, prawa rzeczowe związane z rzeczą będącą skarbem²⁶. Warto podkreślić, że skarb nie był w związku z tym rzeczą niczyją, ale rzeczą nieznanego właściciela, którego ze względu na upływ czasu lub określone wydarzenia nie dałoby się ustalić, a więc, jak mówiliśmy powyżej, „cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat”.

Znalezienie skarbu musiało nastąpić przypadkowo – świadome poszukiwanie skarbu na terenie należącym do kogoś innego lub też np. z jego polecenia nie oznaczało oczywiście nabycia własności na znalezionych ruchomościach. Zgodnie z ustawą cesarza Hadriana o własności decydowało miejsce znalezienia rzeczy. Jeżeli ktoś znalazł skarb na swojej nieruchomości, uzyskiwał pełną własność nad rzeczą. W ten sam sposób interpretowane było przypadkowe znalezienie skarbu np. na terenach świątyń lub cmentarzach²⁷. W przypadku natomiast znalezienia rzeczy na terenie innego właściciela prywatnego, gminy, cesarza lub fiskusa następowała współwłasność w częściach równych pomiędzy znalazcą a właścicielem gruntu, na którym skarb znaleziono.

Z pewnością można stwierdzić że, „znalezienie innych rzeczy poza skarbem nie powodowało nabycia własności ani nie dawało prawa do znaleźnego”²⁸.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy zwrócić uwagę na ewolucję, jaką przeszły zarówno samo pojęcie skarbu, jak i odkrycie go oraz nabycie na nim prawa własności.

2. Znalezienie skarbu we współczesnym prawie polskim a jego rzymskie korzenie

W polskim systemie prawnym kwestię znalezienia skarbu regulują trzy akty prawne, a mianowicie ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny²⁹,

25 *Instytucje Justyniana*, przeł. C. Kunderewicz, Warszawa 1986, s. 68–69.

26 Zob. F. Bossowski, *Znalezienie skarbu...*, s. 63.

27 W. Wołodkiewicz, *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 1986, s. 149.

28 W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne...*, s. 210.

29 Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.; dalej: k.c.

ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych³⁰ oraz ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³¹.

Zgodnie z art. 189 k.c.: „Jeżeli rzecz znaleziono w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, staje się ona przedmiotem współwłasności w częściach ułamkowych znalazcy i właściciela nieruchomości, na której rzecz została znaleziona, jeżeli jednak rzecz ta jest zabytkiem lub materiałem archiwalnym, staje się ona własnością Skarbu Państwa, a znalazca jest obowiązany wydać ją niezwłocznie właściwemu staroście”.

Artykuł ten stosuje się wyłącznie do rzeczy ruchomych. Trzeba podkreślić, że przepis art. 189 k.c. uzyskał aktualne brzmienie po wprowadzeniu ustawy o rzeczach znalezionych w 2015 r. Przed zmianami znaleziony skarb stawał się własnością Skarbu Państwa, a znalazcy należało się odpowiednie wynagrodzenie³². Obecnie tylko rzecz będąca zabytkiem lub materiałem archiwalnym w rozumieniu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach³³ staje się własnością Skarbu Państwa, a znalazca jest obowiązany wydać ją niezwłocznie właściwemu staroście (przysługuje mu jednak za odkrycie skarbu nagroda)³⁴. Znowelizowany przepis nie zawiera również wcześniejszego zastrzeżenia, iż skarbem jest tylko rzecz wartościowa (uprzednio „mającą znaczniejszą wartość materialną albo wartość naukową lub artystyczną”).

Na marginesie warto wskazać, że zgodnie z brzmieniem art. 36 ust. 1 pkt 12 u.o.z. celowe poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Konstrukcja regulacji z art. 189 k.c. oparta jest na koncepcji znanej prawu rzymskiemu z przedstawionej wyżej ustawy cesarza Hadriana. Podstawowe znaczenie w obu regulacjach ma niemożliwość ustalenia osoby poprzedniego właściciela. Należy zwrócić uwagę, iż w innym przypadku stosowalibyśmy regulację z art. 187 k.c. mówiącą o postępowaniu z rzeczami znalezionymi.

Zarówno w prawie rzymskim, jak i polskim *inventio thesauri* stosuje się do rzeczy ruchomych, ponieważ nieruchomości nie można ani ukryć, ani

30 Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 501 ze zm.; dalej: u.r.z.

31 Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.; dalej u.o.z.

32 „Jeżeli rzecz mająca znaczniejszą wartość materialną albo wartość naukową lub artystyczną została znaleziona w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, znalazca obowiązany jest oddać rzecz właściwemu organowi państwowemu. Rzecz znaleziona staje się własnością Skarbu Państwa, a znalazcy należy się odpowiednie wynagrodzenie”.

33 Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.

34 Zob. art. 35 ust. 1 i 2 u.o.z. oraz art. 11 ust. 1 u.r.z. Wysokość nagród i procedurę ich przyznawania określa rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. poz. 979 ze zm.).

znaleźć, a poza tym rzecz ma być znaleziona „na nieruchomości”³⁵, zgodnie z koncepcją *inventio thesauri* Paulusa nie może więc dotyczyć również rzeczy porzuconych³⁶.

Nabywanie własności ma charakter pierwotny, następuje – z mocy prawa – w momencie znalezienia rzeczy. Powstaje współwłasność w częściach ułamkowych – należy jednak zwrócić uwagę, że przepis nie określa bezpośrednio wielkości udziałów, zastosowanie znajduje więc art. 197 k.c. („domniemywa się, że udziały współwłaścicieli są równe”)³⁷.

Podsumowując, zarówno w prawie rzymskim, jak i polskim nabycie własności poprzez znalezienie skarbu ma charakter pierwotny. Regulacje zawarte w *Institutiones Iustinianum* (I, 2, 1, 39) i polskim Kodeksie cywilnym (art. 189) są tożsame i przyjmują, iż rzecz znaleziona na własnym gruncie należy do znalazcy (właściciela gruntu), natomiast rzecz znaleziona na gruncie cudzym stanowi współwłasność (w częściach równych) pomiędzy znalazcą a właścicielem gruntu, na którym skarb znaleziono. Z wiadomych przyczyn przepisy prawa rzymskiego nie posługują się pojęciem zabytku lub materiału archiwalnego, które jest przez Kodeks cywilny regulowane w sposób odmienny. Należy jednak podkreślić, że ustawa Hadriana dotycząca skarbu i rozstrzygająca kwestie prywatnoprawne, a odwzorowana w Kodeksie cywilnym, musi być obecnie uzupełniana przepisami prawa o charakterze administracyjnym ze względu na znaczenie ewentualnych znalezisk ze względu chociażby na dziedzictwo kulturowe.

Bibliografia

Literatura

- Bossowski F., *Znalezienie skarbu wedle prawa rzymskiego*, Kraków 1925.
 Clark E.C., *Notes on the Roman and Early English Law of Treasure Trove*, „Archaeological Journal” 1886, vol. 43 (1), s. 350–357.

35 J. Kozińska, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Własność i inne prawa rzeczowe* (art. 126–352), red. M. Fras, M. Habdas, komentarz do art. 189, LEX/el., komentarz do art. 189.

36 D. Kaczan, *Cywilnoprawna sytuacja znalazcy oraz przechowującego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2016, vol. 1, s. 77–94, LEX el.: „Regulacje [odnoszące się do rzeczy znalezionych lub ukrytych] nie dotyczą nieruchomości, mimo iż w [ustawie z 2015 r. o rzeczach znalezionych] oraz art. 187 i 189 k.c. nie zostało wyraźnie wskazane, że odnoszą się wyłącznie do ruchomości. Rzeczy wymienione w art. 46 § 1 k.c. ze swej natury nie mogą zostać zgubione ani ukryte. W zbiorze desygnatów omawianego terminu nie mieszczą się także rzeczy porzucone bez zamiaru wyzbycia się własności oraz zwierzęta, które zabłąkały się lub uciekły”.

37 *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el., komentarz do art. 189.

- Corpus Iuris Civilis (editio stereotypa), I: Institutiones, Digesta*, eds. P. Krueger, Th. Mommsen, R. Schoell, W. Kroll, Berlin 1954.
- Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, t. VI.2, Kraków 2016.
- Guest A.G., *The Law of Treasure*, Oxford 2018.
- Historycy Cesarstwa Rzymskiego, *Żywoty cesarzy od Hadriana do Numeriana*, przeł. H. Szelest, Warszawa 1966.
- Institutiones Iustiniani. Instytucje Justyniańskie. Tekst i przekład*, red. T. Palmirski, Kraków 2018.
- Instytucje Justyniana*, przeł. C. Kunderewicz, Warszawa 1986.
- Kaczan D., *Cywilnoprawna sytuacja znalazcy oraz przechowującego*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2016, vol. 1, s. 77–94, LEX.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Własność i inne prawa rzeczowe (art. 126–352)*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX.
- Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1995.
- Osuchowski W., *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1966.
- Siklósi I., *Treasure Trove in Roman Law, in Legal History, and in Modern Legal Systems. A Brief Summary*, „*Journal on European History of Law*” 2015, vol. 6 (2), s. 97–102.
- Siklósi I., *Treasure Trove in Roman Law and in its Subsequent Fate*, „*Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae – Sectio Iuridica*” 2019, s. 135–146.
- Tacyt, *Dzieła*, przeł. S. Hamer, Warszawa 1957.
- Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et leges Novellae ad Theodosianum pertinentes (...)*, ed. Th. Mommsen, P.M. Meyer, Berlin 1962.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 501 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. poz. 979 ze zm.).

Znalezienie skarbu. Prawo rzymskie a współczesne regulacje w prawie polskim

Streszczenie

Artykuł ma na celu przybliżenie rzymskiej konstrukcji prawnej *inventio thesauri* (znalezienia skarbu) jako jednego z przypadków nabycia własności, oraz sposobu i zakresu recypowania tej instytucji we współczesnym prawie cywilnym.

Słowa kluczowe: artykuł, prawo rzymskie, prawo cywilne, prawo administracyjne, znalezienie skarbu, *inventio thesauri*

Treasure trove finding. Roman law and contemporary regulations in Polish law

Abstract

This article aims to introduce the Roman legal structure of *inventio thesauri* (finding a treasure trove) as a case of acquisition of property, and the manner and scope of its reception in modern civil law.

Keywords: article, Roman law, civil law, administrative law, finding a treasure trove, treasure trove in Roman law, *inventio thesauri*